

MONOK ISTVÁN

A hagyományos és az újító a magyar könyvtörténetírásban

ELŐSZÓ EGY ÚJ GENERÁCIÓ KÖTETÉHEZ

A Korall 43. kötete¹ már jelezte, hogy új szelek is fújnak a Magyar Királyság könyvtörténetének, könyves ügyei történetének a megírásában. Fontosnak tartom az „is”-re visszautalni, hiszen örvendetesnek mondható az is, hogy miközben újabb módszertanokkal szembesítik a korábbi kutatói generációk által összegyűjtött adatokat, megírt tanulmányokat, a szakma nem feledte el, hogy Magyarországon a pozitivistá történetírói hevület hamar kifulladt, és nem fejeződtek be a forráskutatási programok. Van még mit számba venni itthon is, de főként külföldön. Napjaink kutatási lehetősége a mobilitás lehetőségével, és nem utolsó sorban az internetnek köszönhetően látványos mennyiségi növekményt hoztak a nyilvántartandó külföldi hungaricumok világában.

Talán azt is mondhatjuk, beért a vetés. Igen, hiszen azok a gyűjtő életművek, amelyek rendszerezték a 20. század végéig megismert anyagot, olyan alapot nyújtanak a mai tudósoknak, amelyre biztosan támaszkodhat. Ha csak a 14–16. század könyves ügyei történetére tekintünk, említendő többek között Csapodi Csaba, Gárdonyi Klára, Julius Sopko, Imrih Kotvan, Soltész Erzsébet, Mezey László, Iványi Béla, Fitz József, Gulyás Pál, Holl Béla, vagy Berlász Jenő neve, és persze több, ma is aktív kutatóé, akik részben folytatták az anyaggyűjtést, részben továbbléptek az értelmezésben. Szervezett kutatási programok is léteztek – a közgyűjteményekben, és az egyetemeken – az 1960-as évektől úgy a könyvtörténet, mint a hazai-, és külföldi iskoláztatás forrásainak feltárása területén, érintve a középkort, és a korai újkort is.

Beért a vetés abból a szempontból is, hogy a mai fiatal és középkorú kutatók nyelvi műveltsége örvendetes magasabb, mint elődeiké volt. Biztos a forrásnyelvek ismerete – talán a német nyelv területén mondható fájó *desideratum* –, a szakirodalom megismerésében sincsen nyelvi akadály sem, amellet, hogy léptékekkel jobban követhető Magyarországról is az, ami Európa nyugati felén, illetve az északi Amerikában megterem. A nyelvvel érkezik a mentalitás is, angol nyelvi imperializmussal meg

¹ *A könyvtől az olvasóig*, szerk. GRANASZTÓI Olga, GRANASZTÓI Péter, *Korall*, 12 (2011), 43. kötet.

a szemléleti torzulások is. Ami angolul olvasható, angolnak is tűnik, jóllehet messze nem az, és messze nem olyan szervesen ágyazódik a szakirodalmi hagyományba, és – és ez még fontosabb – a források által közvetített hagyomány szellemébe, mint az, ami németül, olaszul, vagy éppen franciául olvasható. Nem is beszélve a kisebb nemzeti nyelveken megírt szakirodalomig. De ez utóbbi területen is jelentős előbbre lépés mutatkozik. A cseh, a lengyel, a szlovák, vagy éppen a holland nyelvismeret is – a kutatói közösségben – terjed. De az ördög Pradát visel. Vagyis nem mindegy, honnan érkezik a divat (Párizsból, New Yorkból, vagy éppen Milánóból), és az sem, honnan érkezik egy-egy tudományterület „új” megközelítése. Az eredet jelleget ad a megközelítésnek. A humanizmus más lesz, ha történetét olaszul írják, mintha svédül, vagy éppen angolul.

A Magyar Királyság 14–16. századi könyves történetét illetően, egy-egy alapvető katalógus, kézikönyv megjelenése, vagy kutatási szakasz lezáródása után, több alkalommal jelent meg tanulmánykötet, követve módszertanában a megelőző kutatási szakaszt, vagy éppen figyelve a világban megjelent újabb interpretációs lehetőségekre.² A most kézben tartott könyv egyes tanulmányai gondosan számot adnak saját tárgyuk kutatástörténetéről is.

Kötetünk címében interdiszciplináris megközelítést ígér. A cél meg is valósult, ugyanakkor az egyes írások más és más módszertant helyeznek vizsgálódásuk középpontjába. Adódik ez a tanulmányok eltérő tárgyából, és a háttérben lévő eltérő forrásadottságokból is. Ami mindenképpen közös bennük az az, hogy együtt szemlélik az Árpád-kort követő időszakot, egészen a 16. század végéig. Kimondva is, de jobbra kimondatlanul, hogy a magyar szakirodalom már az 1980-as évek végétől szakított ugyan a „Hunyady-kor és más alig” szemlélettel, de ez az újabb szemlélet nem jelent meg egyrészt a művelt köztudatban, de még az egyes részdiszciplínák szaktanulmányaiban sem mindig. A magyar középkorkutatásnak adóssága még annak a művelődéstörténeti bemutatása is, hogy *Caroberto* valóban egy új kulturális korszakot alapozott-e meg, vagy az akkori hatalmi váltásban is megvan a folytonosság is. Azt azonban tudatosítani kell – még akkor is, ha az Anjou-kori udvari kultúráról már az 1970-es évek közepén kandidátusi értekezés szólt³ –, hogy *Caroberto/Charobert* mégiscsak Károly Róbert lett. Fianak udvari könyvkultúrája több tekintetben naprakészen követte az itáliai szokásokat, aztán Zsigmond király sem koncepció nélküli uralkodó volt, ahogy azt még az 1970-es,

² Csak hármat említek: *Régi könyvek és kéziratok*, összeáll. PINTÉR Márta, Bp., OSZK, 1974; *Armarium, Studia ex historiae, librorum et ephemeridum*, szerk. PIROSKA DEZSÉNYI SZEMZŐ, LÁSZLÓ MEZEY, Bp., Akadémiai, 1976; *Ex libris et manuscriptis. Quellen, Editionen, Untersuchungen zur österreichischen und ungarischen Geistesgeschichte*, szerk. NÉMETH István, VIZKELETY András, Bp.–Wien, Akadémiai – Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994.

³ *Posthumus* jelent meg: KURCZ Ágnes, *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*, sajtó alá rend. KLANICZAY Gábor, Bp., Akadémiai, 1988.

80-as évek középiskolai tankönyveiben is olvashatjuk. A Jagelló-kor pedig méltó folytatása Mátyás királyunk művének.

Közelebb lépve a könyvtörténeti megközelítésekhez, azt mondhatom, hogy ez a kötet valóban kommunikáció-, befogadás-, kapcsolat-, oktatástörténeti tanulmánygyűjtemény, és nem hiányzik a manapság előtérbe kerülő kutatási irányzat sem, nevezetesen a könyv fizikai történetének a kutatása (tinta-, színezék-, íráshordozó-történet). Néhány írás egy-egy szöveg elterjedésével – koncentrálna a Magyar Királyságra, de mindig beágyazottan, vagyis a kibocsátó irányokat is számba véve – foglalkozik, rámutatva olyan befogadástörténeti jelenségekre, amelyek eddig elkerülték a kutatók figyelmét (például az, hogy melyik Szent Katalin legenda recepciója van leginkább jelen az itteni szövegekben). Ilyen szempontból vannak kimondatlan tanulságok is – legalább én magam így vélem –, amelyek a jövő izgalmas kutatási témái lehetnek. Ilyen például az arab közvetítettségű antik (akár pseudo attribúciójú) szövegek jelenléte, Nagy Lajos udvarától a Hunyadi Mátyás kori Jacobus de Hungariáig. Napjainkban főleg regényekben bukkannak fel az arab tudománnyal felvértezett személyek a 13–14. századi magyar királyi udvarokban, bízom, ezen a téren is bukkannak fel új szövegek, a kibocsátó és befogadó helyekre, személyekre vonatkozó források, hiszen ami ismert, abból csak spekulálni lehet, kinek-kinek a saját történeti ízlése szerint. Mindenesetre a fejedelmi tükkör műfaj Magyar Királyságbéli története is nagyon puzzle-szerű, egy-egy pillanatfelvétel látszik Kónsztantinosz Porphyrogenétosztól, István királyon, a *Secretum secretorum*on át Antonio Guevara, vagy I. Jakab angol király szövegeinek fordításáig.

A Prágai és a Krakkói Egyetemeknek a Magyar Királyság művelődését befolyásoló, pillanataiban meghatározó szerepe *locus communis*ként él a magyar szakirodalmi hagyományban. Látszik azonban, hogy a Szögi László kezdeményezte program a külföldi egyetemjárás forrásainak módszeres számbavételére nem csupán faktografikus eredményeket tudhat magáénak. A faktográfia elkövetője megtanulja a *factumok* tartalmát is, így az, amit ő mond a tényekről, megalapozottabb lesz. És ahogy „beljebb lépnek” a kutatók az anyakönyvek kinyitotta egyetemi ajtókon, és eljutunk a tanításhoz (a *lectura* többféleségéig, az önkomentárig), a diákok mestereinek szövegeiig, a hallgatók egyéb olvasmányiig, újraértelmezhető lesz a kegyességi mozgalmak és a korai humanizmus magyarországi története. Hiszen a huszitizmus a Magyar Királyságban mélyebb nyomot hagyott, mint azok a husziták, akik ellen Mátyás király is harcolt, a vitae pedig – a kötet vonatkozó tanulmányai tanulságaként – nem csak a szóbeli hagyományban jelent meg, hanem ennek a hagyománynak volt írott (latin és magyar) alapja is – és ennek az utóbbi forráscsoportnak az elemzése már (a kommunikációtörténeten túlmenően) könyvtörténet.

Külön érdekes az a kísérlet, amelynek eredményét négy írásban a budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. Ital. 3 jelzetű kódexéről olvashatunk. Intézményes interdiszciplinaritás egyrészt, de komoly jelzése annak is, hogy nincsen igazuk azoknak, akik szkeptikusak egy magyarországi komoly, alapvető filológiai eredményeket

ígérő modern idegen nyelvű filológia létjogosultságát illetően. A kódex kapcsán, az olasz nyelvtörténészek is tanulhatnak a magyar italianistáktól.

Az interdiszciplinaritásnak persze másfajta módja is megtanulható a kötetből, mondjuk egy sírfelirat szövegvariációinak és fizikai megvalósításának filológia, története, műfaj történeti és művészettörténeti elemzésén át.

A kötet arra is példa, hogy az angol-determináció a kommunikációs nyelvben olyan eredményeket is hozott, hogy az angol-magyar, igencsak esetleges, és nagyon nem számottevő kora újkori kapcsolattörténet is gazdagodik. A kötetben elemzett két szöveg (*Secretum secretorum*, Hunyadi Ferenc orvosi feljegyzései) is Oxfordban maradt fenn. A kéziratok történetéről alkotott feltevések mindenképpen kiegészítik a hagyományos kapcsolattörténeti képet.

A tanulmánykötet abban nem új, hogy minden tanulmányból igazolódik: a Magyar Királyság művelődéstörténete, lényegében befogadástörténet. Azonban a most bemutatott szövegeknek, szerzőknek egy része eddig nem szerepelt ebben a történetben.

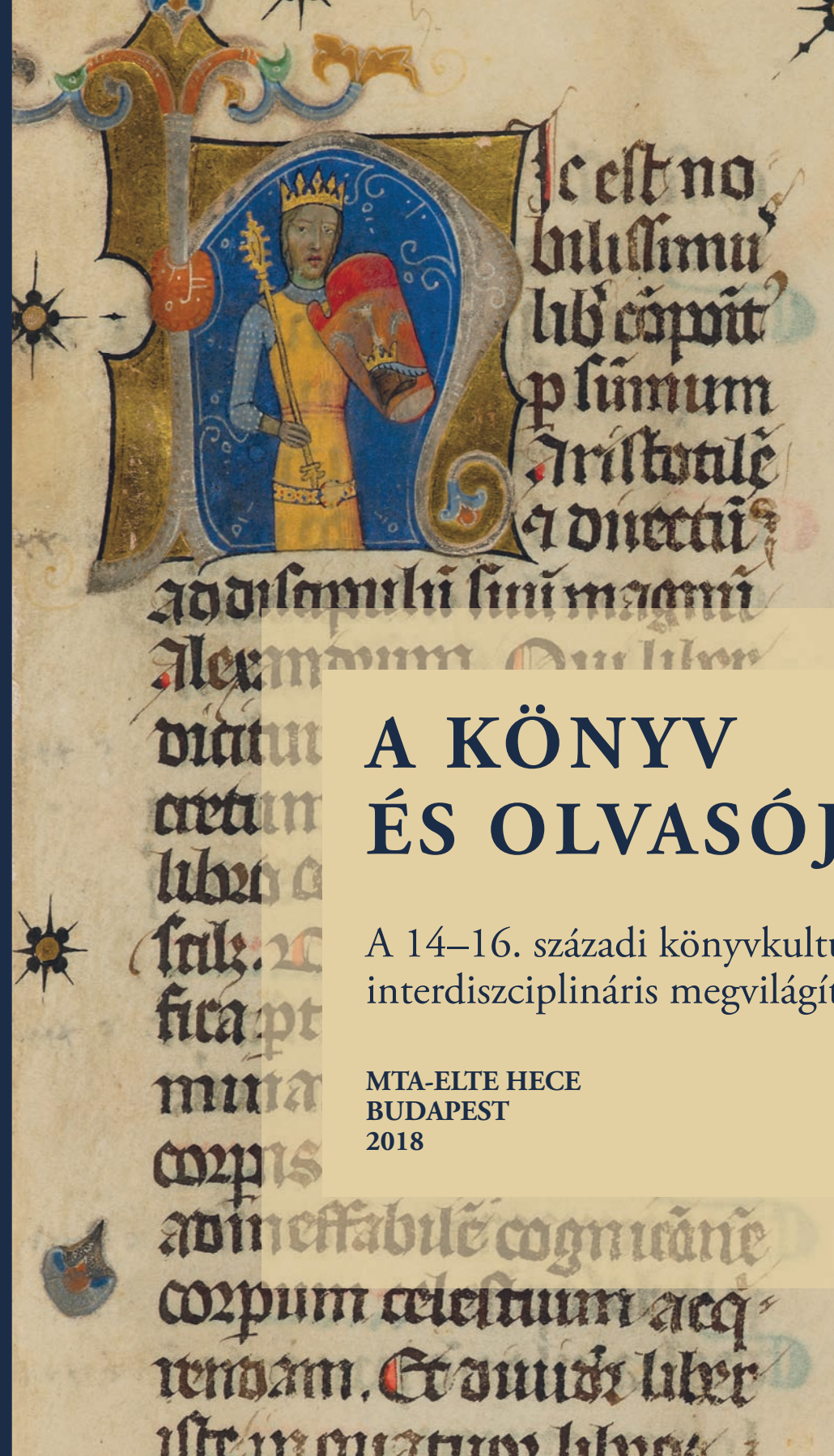
Monok István

A Magyar Királyság 14–16. századi könyves történetét illetően egy-egy alapvető katalógus, kézikönyv megjelenése vagy kutatási szakasz lezáródása után több alkalommal jelent meg tanulmánykötet, követve módszertanában a megelőző kutatási szakaszt, vagy éppen figyelve a világban megjelent újabb interpretációs lehetőségekre. A most kézben tartott könyv egyes tanulmányai gondosan számot adnak saját tárgyuk kutatástörténetéről is.

Kötetünk címében interdiszciplináris megközelítést ígér. A cél meg is valósult, ugyanakkor az egyes írások más és más módszertant helyeznek vizsgálódásuk középpontjába. Adódik ez a tanulmányok eltérő tárgyából, és a háttérben lévő eltérő forrásadottságokból is. Ami mindenképpen közös bennük, az az, hogy együtt szemlélik az Árpád-kort követő időszakot, egészen a 16. század végéig.

(Monok István)

A KÖNYV ÉS OLVASÓJA

A KÖNYV ÉS OLVASÓJA

A 14–16. századi könyvkultúra
interdiszciplináris megvilágításban

MTA-ELTE HECE
BUDAPEST
2018

A könyv és olvasója

A KÖNYV ÉS OLVASÓJA

*A 14–16. századi könyvkultúra
interdiszciplináris megvilágításban*

MTA-ELTE HECE
BUDAPEST
2018

A kötet tanulmányai előadások formájában elhangzottak a 2017. június 15-16-án
rendezett

A könyv és olvasója.

A 14–16. századi könyvkultúra interdiszciplináris megvilágításban
című konferencián.

A konferencia szervezői

az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatói,
az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport és
az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport.

Készült az MTA Lendület LP-2014/8 pályázat támogatásával.

Borító illusztráció: Hertford College 2, Bodleian Library, Oxford, fol. 1r. (Részlet)
(Published with the permission of The Bodleian Libraries, The University of Oxford and
the Principal, Fellows and Scholars of Hertford College, Oxford)

© Szerzők, 2018

© Szerkesztők, 2018

Szerkesztette:
Fábián Laura
Lovas Borbála
Haraszi Szabó Péter
Uhrin Dorottya

Tördelte:
Kiss Béla

Felelős kiadó:
Kiss Farkas Gábor

ISBN 978-963-508-886-7
Nyomta és kötötte az Eurostile Nyomda és Grafikai Stúdió Kft.
Felelős vezető: Bak László

Tartalomjegyzék

Előszó

Monok István: A hagyományos és az újíto a magyar könyvtörténetírásban.
Előszó egy új generáció kötetéhez 9

Műfajok és befogadók

Kiss Farkas Gábor: „Önmagunkról szólván igen nagy haszon
keletkezik a tanítás révén”. Önkomentár és tanítás a margókon
a 14-16. században 15

Bartók Zsófia Ágnes: A Karthauzi Névtelen művének műfaji környezete 45

Gulyás Borbála: Szentgyörgyi Gábor Nádasdy Tamás-életrajza
és sírfelirata Istvánffy Miklós másolati könyvében, valamint a nádor
és felesége lékai síremlékén 59

Oxfordi kódexek

Fábián Laura: Nagy Lajos királytükre: a *Secretum secretorum* 77

Molnár Dávid: Hunyadi Ferenc ismeretlen orvosi munkája Oxfordban 101

Egyetemek kulturális hatása

Haraszi Szabó Péter: Az egyetemek szerepe a huszita propagandában.
A huszitizmusra reflektáló írások a 14–15. századi Magyarországon 115

Kelényi Borbála: Krakkói diákok könyvtára a középkorban 133

Hagiográfia

Uhrin Dorottya: Szent Katalin és a tükör 181

Korondi Ágnes: A *Vita et transitus Sancti Hieronymi* kelet-közép-európai és magyarországi elterjedéséről..... 193

Corvinák

Veszprémy Márton: Asztrológiai művek Mátyás király könyvtárában 215

Zsupán Edina: Kék és (arany)sárga. A festékek és az aranyozás vizsgálata mint a kodikológiai rekonstrukció eszközei..... 231

Egy budapesti olasz kódex

Bibor Máté János: Az Egyetemi Könyvtár Cod. Ital. 3 jelzetű kéziratának története és ismertetése 241

Falvay Dávid: Az Egyetemi Könyvtár Cod. Ital. 3 jelzetű kéziratának filológiai problémái 259

Fridl Viktória: Az Egyetemi Könyvtár Cod. Ital. 3 jelzetű kéziratának nyelve 273

Boreczky Anna: Képi bizonyosság? Problémák a Justinianus/Theodosius/Arcadius császár lovas szobrát ábrázoló rajz hitelessége körül..... 279

Névmutató 291